

НАБЕРЕЖНІ МІСТА УЖГОРОДА: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Інна БЕСЕГАНИЧ, Ярослава ГАСИНЕЦЬ, Роман КІШ, Андрій СОЙМА

У роботі представлено результати вивчення історичних аспектів створення, формування та дендрологічного складу шести набережних міста Ужгорода (на лівому березі Ужа – Київська, Православна та Слов'янська, на правому – Ботанічна, Незалежності та Студентська). Описано етапи закладання кожної набережної, проаналізовано сучасний склад деревно-чагарникових насаджень та його зміни в історичному вимірі. Історія набережних міста тісно пов'язана з роботами з регулювання русла та укріплення берегів річки Уж, для якої характерні різкі регулярні коливання рівня води та періодичні досить потужні паводки, що в окремі роки набувають катастрофічних рис. Набережні Київську, Православну, Незалежності, Ботанічну та Студентську в сучасному вигляді запроєктовано та створено у 20–30-х роках минулого століття (чехословацький період історії міста Ужгорода). Слов'янську набережну створено в кінці 60-х – на початку 70-х років XX століття за радянського періоду. Основу деревних зелених насаджень становлять: на Православній набережній – *Sophora japonica* L., Київській набережній – *Aesculus hippocastanum* L., *Tilia cordata* Mill. та *Populus nigra* L. var. *italica*, Слов'янській набережній – *Platanus acerifolia* Willd. та *Aesculus hippocastanum*, набережній Незалежності – різні види лип, Студентській набережній – різні види лип та *Populus nigra* var. *italica*, на Ботанічній набережній до 2012 року росли дерева *Populus nigra* var. *italica*.

Ключові слова: річка Уж, історія Закарпаття, набережні, зелені насадження, дендрофлора.

Кафедра ботаніки, Ужгородський національний університет, вул. А. Волошина, 32, Ужгород, 88000; e-mail: inna.beseganych@uzhnu.edu.ua; yaroslava.hasynets@uzhnu.edu.ua; kish.roman@student.uzhnu.edu

Waterfronts of the Uzhhorod city: history of creation and current state. Besehanych I.V., Hasynets Ya.S., Kish R.Ya., Soyma A.

The paper presents the results of the study of the historical aspects of the creation, formation and dendrological composition of six waterfronts of the Uzhhorod city (on the left bank of the Uzh river – Kyivska, Pravoslavna, and Slovianska, on the right – Botanichna, Nezalezhnosti, and Studentska). The stages of laying each waterfront are described, the modern composition of tree and shrub plantations and its changes in the historical dimension are analyzed. The history of the waterfronts of the city is closely related to the work on channel regulation and strengthening of the banks of the Uzh River, which is characterized by sharp regular fluctuations in the water level and periodic sufficiently powerful floods, which in some years take on catastrophic features. The waterfronts Kyivska, Pravoslavna, Nezalezhnosti, Botanichna, and Studentska in their modern form were designed and created in the 20s and 30s of the last century (Czechoslovak period of the history of the city of Uzhhorod). Slovianska waterfront was created in the late 60s – early 70s of the 20th century during the Soviet period. The basis of tree green plantings are: on the Pravoslavna waterfront – *Sophora japonica* L., on the Kyivska waterfront – *Aesculus hippocastanum* L., *Tilia cordata* Mill. and *Populus nigra* L. var. *italica*, Slovianska waterfront – *Platanus acerifolia* Willd. and *Aesculus hippocastanum*, Nezalezhnosti waterfront – various types of lime trees, Studentska waterfront – various types of lime trees and *Populus nigra* var. *italica*, Botanichna waterfront – until 2012, trees of *Populus nigra* var. *italica*.

Key words: Uzh River, history of Transcarpathia, waterfronts, green areas, dendroflora.

Department of Botany, Uzhhorod National University, 32, A. Voloshyna str., Uzhhorod, 88000;

e-mail: inna.beseganych@uzhnu.edu.ua; yaroslava.hasynets@uzhnu.edu.ua; kish.roman@student.uzhnu.edu

Вступ

Ужгород – обласний центр України, який географічно має пограничне розташування: займає східну окраїну Притисянської (Середньодунайської) рівнини, частиною якої є Закарпатська низовина, та південні відроги Вігорлат-Гутинського вулканічного хребта Внутрішніх Карпат. Через місто зі сходу на захід протікає річка Уж, яка розділяє місто на лівобережну низовину і розміщену на південних відрогів вулканічних

пагорбів правобережну частину. Береги річки з'єднують 7 мостів: шість пішохідно-транспортних і один залізничний. У межах міста річка зберігає характер гірської і характеризується кам'янистим дном, швидкою течією та різким коливанням рівня води. Тільки на окраїні міста Уж виходить на Закарпатську низовину та набуває рис рівнинної річки. Заплава Ужа переривчаста, в межах міста обмежена дамбами, які укріплені переважно кам'яною кладкою.

Сьогодні узбережжя р. Уж у місті обрамлено набережними, частина з яких має давню історію. Ужгородські набережні, найперше створені в його центральній частині, сьогодні є справжньою окрасою міста, що надають йому неповторний, привабливий вигляд. Нині в місті нараховується шість набережних (рис. 1): на лівому березі Ужа – Православна, Київська, Слов'янська, на правому – Ботанічна, Незалежності та Студентська, загальна площа яких становить 4,23 га (рис. 1, 2).

Рис. 1. План-схема м. Ужгорода з набережними
Fig. 1. Plan view of Uzhhorod with waterfronts

Рис. 2. Карта Ужгорода. 1930-ті роки, Ivo Masek, Czech Republic (oldUngvár in old postcard 2002)
Fig. 2. Map of Uzhhorod. 1930s, Ivo Masek, Czech Republic (oldUngvár in old postcard 2002)

Створення набережних міста Ужгорода має тривалу історію, втім питання їх озеленення висвітлені досить фрагментарно (Sova 1937; Fodor 1956; Literati 2022b; 2022c). Тому актуальним є зведення історичних аспектів формування зелених насаджень набережних із метою збереження первинних композиційних рішень та асортименту деревно-чагарникових порід.

Запропонована робота продовжує цикл досліджень про історію формування, сучасний стан і склад зелених насаджень історичної частини міста Ужгорода (Nasynets et al. 2017; Beseganuch et al. 2020a; 2020b; 2021; 2023; Beseganuch 2023).

Матеріал та методика досліджень

Оцінювання видового складу деревно-чагарникових порід шести набережних Ужгорода

виконано маршрутно-польовим методом у весняно-осінній період 2022–2023 років. Методику інвентаризації насаджень детально описано в попередніх роботах (Nasynets et al. 2017).

Результати

Лівобережні набережні. Православна набережна

Православна набережна розташована між транспортним (біля Підзамкового парку) та пішохідним мостами (Рис. 1). На початку ХХ століття – з 1906 року – набережна згадується під назвою Вербний ряд, у період чехословацької республіки і до 1944 року – носить назву Палацького (на честь історика Франтішека Палацького) (Рис. 2), у радянські часи – це Московська набережна.

У ХVІІ ст. на місці набережної та прилеглих, нині забудованих територій знаходився сад володарів Ужгородського замку Другетів «Лугош» (Kobal 2003). Ця територія була заболоченою, порослою вербами та регулярно підтоплювалась водами Ужа (Рис. 3, 4). Через це її називали Вербником, або Фюзешем – від угорського слова «fűz» – «верба» (Kobal 2003; Literati 2017a).

Рис. 3. «Вербник» до будови. «Темац», 1925 (Voloshyn 2003)

Fig. 3. “Verbnyk” before construction. “Temats”, 1925 (Voloshyn 2003)

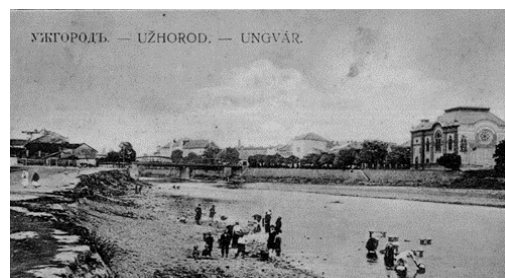

Рис. 4. Вигляд берега Ужа в районі теперішньої Православної набережної до остаточної регуляції. Ш. Балаж, 1920 (Voloshyn 2003)

Fig. 4. The view of the Uzh bank in the area of the present-day Pravoslavna waterfront before the final regulation. S. Balazs, 1920 (Voloshyn 2003)

У 1891 році місто придбало цю територію, а потім продало її городянам. Незабаром тут були закладені чудові сади, а згодом з'явилися і гарні будинки. Проте постійна загроза річкових розливів спонукала керівництво міста взятися за укріплення берега. Цьому сприяло і те, що в 1905 р. було збудовано новий металевий залізничний міст, навколо якого звели кам'яну берегову стіну. Впродовж осені 1905 і весни 1906 років солдати місцевого гарнізону провели регуляцію лівого берегу Ужа (Kobal 2003). Але остаточно проблема регулярних повеней та їх катастрофічних наслідків була вирішена після проведеної регуляції русла Ужа наприкінці 20-х років минулого століття, в результаті якої ця частина міста стала більш безпечною і пристосованою для будівництва. У ті роки набережна мала вигляд ґрунтової дороги, і дерева ще не були висаджені (Рис. 5).

На карті 1930 року ця набережна зазначена вже як набережна Палацького (Palackeho nabrezi) (Рис. 2). За даними С.С. Фодора (Fodor 1956), у 1932–1933 рр. на набережній були висаджені дерева *Sophora japonica* (Рис. 6), які збереглися до нашого часу (Рис. 6).

Рис. 5. Вигляд на набережну Палацького та Василянський монастир. 1920-ті роки (Kobal 2003)

Fig. 5. View of the Palatsky embankment and the Basilian monastery. 1920s (Kobal 2003)

Рис. 6. Вигляд на набережну Палацького (кінець 30-х – початок 40-х рр. XX ст.). (Literati 2018)

Fig. 6. View of the Palatsky waterfront (late 30s – early 40s of the 20th century). (Literati 2018)

Згідно з даними С.С. Фодора (Fodor 1956), у 50-х роках минулого століття на набережній, крім софори, росли два екземпляри *Chamaecyparis lawsoniana* (Murr.) Parl. та один *Pinus sylvestris* L. У східній частині були висаджені *Berberis thunbergii* DC., *Hibiscus syriacus* L., *Philadelphus coronarius* L., *Chaenomeles japonica* (Thunb.) Lindl., *Prunus cerasifera* Ehrh. «Pissartii» та декілька кущів *Syringa vulgaris* L. З боку міста софорова алея була відмежована живою огорожею з *Ligustrum vulgare* L. У 80-ті роки XX ст. на набережній уздовж софорової алеї росли групи *Hydrangea macrophylla* DC., а місцями – жива огорожа з *Spiraea japonica* L. (Kompleksnaia ... 1982).

Київська набережна

Православну набережну від пішохідного мосту вниз по течії Ужа продовжує Київська набережна, яка тягнеться аж до транспортного мосту ім. Т. Масарика.

Колись тут була невеличка вулиця вздовж Ужа, яка в різні часи носила різні назви: Новий ряд (1800 р.), Кушнірський ряд (у 1840-х роках сюди з Галькової площі (нині Корятовича) перенесли свої торгівельні лавки, цехи кушніри та чоботарі (Kobal 2003)), вулиця Воргошор (1880–1920), вулиця Кушнірська (20-ті роки XX ст.), Кожелузька (30-ті роки XX ст.) (Рис. 2, 7), а в 1934 році вона змінила назву на набережну Плотені (Literati 2022 б). Після Другої світової війни набережну перейменували на Київську, ця назва збереглась донині. З усіх набережних міста саме ця найбільше страждала від повеней (Рис. 8).

Рис. 7. Кожелузька вулиця (початок сучасної Київської набережної біля пішохідного мосту). 1930-ті рр. Фото С. Качурека (з фондів Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького)

Fig. 7. Kozheluzka Street (the beginning of the modern Kyivska waterfront near the pedestrian bridge). 1930s. Photo by S. Kachurek (from the collections of the Transcarpathian Regional Museum of Local Lore named after T. Lehotskyi)

Рис. 8. Видяг берега р. Уж у районі теперішньої Київської набережної до остаточної регуляції та панорама забудови набережної Незалежності. 1920-ті рр. Поштова листівка, А. Horáka (oldUngvár in old postcard 2002).

Fig. 8. The view of the Uzh river bank in the area of the present-day Kyivska waterfront before the final regulation and a panorama of the Nezalezhnosti waterfront development. 1920s. Postcard by A. Horáka (oldUngvár in old postcard 2002).

Укріплення лівого берега Ужа в районі набережної розпочалося в 70-х роках ХІХ ст., але його повна регуляція і надання йому сучасного вигляду відбулося лише в 1933–1934-х роках за часів Чехословацької республіки (Рис. 9, 10).

Рис. 9. Будівництво та укріплення кам'яною кладкою берега Ужа в районі сучасної Київської набережної. 1933–1934 рр. (Literati 2022b)

Fig. 9. Construction and strengthening of the Uzh bank with masonry in the area of the modern Kyivska waterfront. 1933–1934 (Literati 2022b)

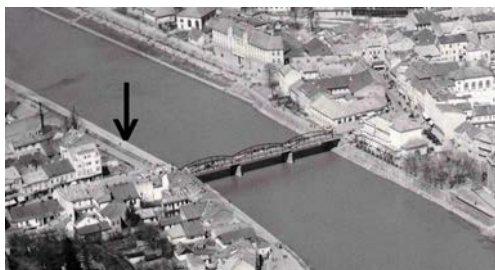

Рис. 10. Аерофотозйомка м. Ужгорода. 1930-ті рр. Стрілкою вказана набережна Плотені (нинішня Київська). (Literati 2022a).

Fig. 10. Aerial view of Uzhhorod. 1930s. The arrow points to the Ploteni waterfront (now Kyivska). (Literati 2022a)

Для озеленення цієї набережної за чехословацького періоду були використані *Aesculus hippocastanum*, *Tilia cordata* та *Populus nigra* var. *italica* (Рис. 11), а також *Cerasus serrulata* (Lindley) G. Don та *Malus niedzwetzkyana* Dieck. Значна частина цих дерев значною мірою збереглась дотепер.

У радянські часи на Київській набережній було підсаджено різні види гіркокаштану (Рис. 12), кущі троянд, сформовано живопліт із *Ligustrum vulgare*.

У 2015 році через непродумане кронування *A. hippocastanum*, а також у результаті враження листя каштановою мінуючою міллю, окремі його дерева загинули. У 2018 році на Київській набережній було висаджено *Ginkgo biloba* L.

Рис. 11. Панорама набережної Плотені (нині Київська). 1930-ті рр. Поштова листівка, Brody és Gottlieb Kiadása (oldUngvár in old postcard 2002)

Fig. 11. Panorama of the Ploteni (now Kyivska) waterfront. 1930s. Postcard, Brody és Gottlieb Kiadása (oldUngvár in old postcard 2002)

Рис. 12. Київська набережна. 1950-ті рр. З особистого архіву проф. В. Мандрик

Fig. 12. Kyivska waterfront. 1950s. From the personal archive of Prof. V. Mandryk

Слов'янська набережна

Нижче транспортного мосту ім. Т. Масарика на лівобережжі простягається набережна, яка сьогодні, оминаючи парк «Боздоський», тягнеться аж до нового транспортного мосту. Ця набережна спо-

чатку мала назву Дружби слов'янських народів, але з часом отримала скорочену назву – Слов'янська.

Формувалась вона окремими частинами. Першою була закладена ділянка біля новоствореного парку «Боздоський» (у різні часи за радянської влади парк носив назви «Комсомольський», «300-річчя Возз'єднання України з росією») в середині 50-тих років ХХ століття. Вздовж набережної було висаджено дерева *A. hippocastanum*.

Біля транспортного мосту ім. Т. Масарика, ще за часів його будівництва в 30-ті роки ХХ століття, було вирито котлован для відводу води з Ужа. Він зберігся до початку 60-х років минулого століття, пізніше його було засипано, а поряд збудували готель «Ужгород» та впорядкували територію на початку набережної (Рис. 13, 14).

Рис. 13. Панорама майбутньої Слов'янської набережної. 1940-і роки. Поштова листівка, Barasits, Budapest (old Ungvár in old postcard 2002)

Fig. 13. Panorama of the future Slovianska waterfront. 1940s. Postcard (Barasits, Budapest, oldUngvár in old postcard, 2002)

Рис. 14. Панорама готелю «Ужгород» та Слов'янської набережної. 1960-ті роки. (Hranchak 1973)

Fig. 14. Panorama of the Uzhhorod Hotel and Slovianska waterfront. 1960s. (Hranchak 1973)

Наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ століття на набережній було висаджено дерева *Salix babylonica* L., *Platanus acerifolia*, а живою огорожею стали *Acer campestre* L., *Ligustrum vulgare*, *Deutzia scabra* Thunb., *Forsytia* × *intermedia* (Рис. 15, 16). Другий і третій ряди були пред-

ставлені *Cerasus serrulata*, *L. vulgare* і *Hibiscus syriacus*, а також *Malus niedzwetzkyana*. Ці посадки більшою частиною збереглися донині.

Терасовані ділянки Слов'янської набережної було оформлено групами *Yucca smalliana* Fern. та трояндами садовими, що збігалися за часом цвітіння і створювали мальовничий аспект (Kompleksnaia ..., 1982).

Рис. 15. Вигляд на Слов'янську набережну та панорама Ленінградської набережної (наб. Незалежності) на задньому плані. Поштова листівка (Uzhhorod: Koleksia lystivok 1968)

Fig. 15. A view of Slovianska waterfront with a panorama of Leningradskaya waterfront (Nezalezhnosti waterfront) in the background. Postcard (Uzhhorod: Koleksia lystivok 1968)

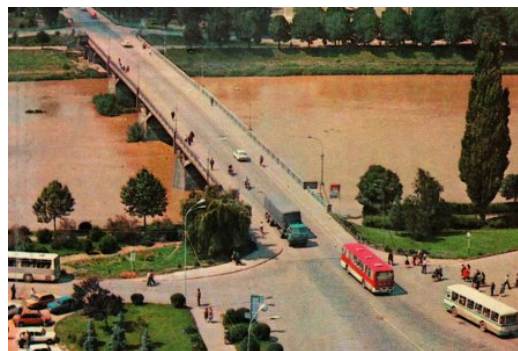

Рис. 16. Слов'янська (зліва) та Київська (справа) набережні, розділені транспортним мостом. 1970-ті роки. (UZHHOROD – UZGOROD 1981)

Fig. 16. Slovianska (left) and Kyivska (right) waterfronts separated by a transport bridge. 1970s. (UZHHOROD – UZGOROD 1981)

Правобережні набережні. Набережна Незалежності

Набережна Незалежності розташована на дистанції між пішохідним та транспортним ім. Т. Масарика мостами. У різні роки ця набережна мала різні назви. За чехословацького періоду вона носила ім'я відомого художника Ігнаца Рошковича, який навчався і певний час проживав у м. Ужгороді. За угорського правління в жовтні

1942-го набережна була перейменована і стала називатись іменем Іштвана Горті – загиблого на війні старшого сина регента Угорського королівства Міклоша Горті (1920–1944) (Literati 2017b). У радянські часи вона спочатку носила назву Сталінградська, а далі – Ленінградська.

Історія набережної розпочалася на початку ХХ століття і тісно пов'язана з роботами з укріплення берега річки Уж. У той час на місці нинішньої набережної була коротенька вулиця, названа на честь угорського поета Дойка Габора (1769–1796) – викладача Унгарської гімназії. Будувати щось на цій вулиці було ризиковано, оскільки річка, розливаючись, затоплювала тамтешні обійстя та городи (Literati 2020a). Як тоді виглядала ця місцина, можна побачити на частині відомої світлини-триптиха 1892 року, яку вважають найстарішим фотодокументом із зображенням міста (Рис. 17). Як видно з фотографії, вже тоді ця ділянка правого берега Ужа біля пішохідного мосту була частково захищена протипаводковою стіною – дерев'яною і кам'яною.

На початку ХХ століття міська влада прийняла рішення про відкриття першої державної школи для дівчат, місце для будівництва якої пропонувалось на березі Ужа. Міністерство народної освіти погодилося профінансувати цей проект за умови, що місто підготує запроповану ділянку для будівництва, укріпивши берег, щоб новобудові не загрозували повені. У результаті проведення регуляційних робіт у 1910 році було споруджено 140 метрів кам'яної протипаводкової стіни. У 1912 році завершилося будівництво першої державної школи для дівчат (нинішньої Лінгвістичної гімназії ім. Т. Г. Шевченка). Перед будівлею школи було облаштовано набережну, вздовж якої висадили робінію звичайну (Рис. 18) (Literati 2020b). Ця набережна була значною вужчою за нинішню набережну Незалежності (Рис. 20) і закінчувалася біля синагоги (нині – будинок на набережній Незалежності, 6) (Literati 2022c).

Рис. 17. Ділянка правого берега Ужа біля пішохідного мосту, частково захищена протипаводковою стіною – дерев'яною і кам'яною (почали мурувати в 1879 р.), 1892 рік. (Literati 2020a)

Fig. 17. A section of the right bank of the Uzh near the pedestrian bridge, partially protected by a flood wall, made of wood and stone (construction began in 1879), 1892 (Literati 2020a)

Рис. 18. Повінь на р. Уж, видно акацієві посадки на набережній перед державною школою для дівчат (з фондів Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького)

Fig. 18. Flooding on the Uzh River, acacia plantations on the waterfront in front of the state school for girls (from the collections of the Transcarpathian Regional Museum of Local Lore named after T. Lehotskyi)

Планова забудова малого Галагова розпочалась після Першої світової війни, коли Закарпаття ввійшло до складу Чехословацької республіки. Роботи на тодішній набережній Рошковича розпочались у 1923 році, на них виділили п'ять мільйонів чеських крон. До 1927 року на регуляційні роботи було витрачено вже близько 12 мільйонів крон – колосальну за тодішніми мірками суму (Рис. 19). У підсумку Ужгород отримав простору і дуже гарно облаштовану набережну, яку урочисто відкрили для прогулянок 1 травня 1928 року (Literati 2022c) (Рис. 20).

Рис. 19. Спорудження кам'яної протипаводкової стіни в районі сучасної набережної Незалежності. 1920-ті роки (з фондів Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького)

Fig. 19. Construction of a stone flood wall in the area of the modern Nezalezhnosti waterfront. 1920s (from the collections of the Transcarpathian Regional Museum of Local Lore named after T. Lehotskyi)

Рис. 20. Панорама набережної Рошковича (сучасна набережна Незалежності) під час повені на р. Уж. Кінець 1920-х рр. (з фондів Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького)

Fig. 20. Panorama of Roszkowicz waterfront (modern Nezalezhnosti waterfront) during the flood on the Uzh river. Late 1920s (from the collections of the Transcarpathian Regional Museum of Local Lore named after T. Lehotskyi)

З перших років будівництва набережну з обох боків почали обсаджувати деревами липи, формуючи суцільну липову алею. Липова алея на набережній створювалась поетапно, певними ділянками в міру забудови мікрорайону малий Галагов (Рис. 21, 22). Першою було сформовано ділянку перед державною школою для дівчат (Рис. 21).

Рис. 21. Набережна Рошковича. Видно молоді посадки липи вздовж набережної. 1920-ті рр. Поштова листівка, Themac, Užhorod (oldUngvár in old postcard 2002)

Fig. 21. Roszkowicz waterfront. Young linden trees are visible along the waterfront. 1920s. Postcard, Themac, Užhorod (oldUngvár in old postcard 2002)

Рис. 22. Набережна Рошковича з молодими деревами липи. 1930-ті рр. Поштова листівка, Themac (oldUngvár in old postcard 2002)

Fig. 22. Roszkovich waterfront with young linden trees. 1930s. Postcard, Themac (oldUngvár in old postcard 2002)

У 1928 року дерева липи було висаджено до Тиршової площі (колишня Пушкіна), де протікав в ті часи Малий Уж (Рис. 23). У 1933–34 роках продовжили висадку лип до великої рафанди (Набережна Незалежності, буд. 24). Зокрема, біля жандармського уряду (тепер медичний факультет Ужгородського університету) висадили *Tilia americana* L. Останніми, наприкінці 1930-х років, були висаджені дерева *T. euchlora* C. Koch на ділянці набережної перед великою рафандою і до транспортного мосту (Рис. 24).

Рис. 23. Забудова Галагова. Місце впадіння малого Уж у р. Уж. 1930-ті рр. Поштова листівка, Brody & Gottlieb, Užhorod (oldUngvár in old postcard 2002)

Fig. 23. Development of Halahiv. The place where the Small Uzh flows into the Uzh River. 1930s. Postcard, Brody & Gottlieb, Užhorod (oldUngvár in old postcard 2002)

Рис. 24. Набережна Незалежності в 1944 році.

Поштова листівка, Collection: Fortepan (oldUngvár in old postcard 2002)

Fig. 24. Nezalezhnosti waterfront in 1944. Postcard, Collection: Fortepan (oldUngvár in old postcard 2002)

У радянські часи (кінець 1940-х років) перед сучасною середньою школою № 1 було здійснено часткову заміну дерев липи (Рис. 25). Натепер основу насаджень набережної Незалежності формують дерева шести видів липи (*Tilia cordata*, *T. platyphyllos*, *T. × vulgaris*, *T. americana*, *Tilia euchlora*, *T. tomentosa* Moench), висаджених у два ряди ще за чехословацької доби у 20–30-х рр. ХХ століття в кількості 195 особин (Рис. 26).

Рис. 25. Сталінградська набережна (сучасна набережна Незалежності).

Поштова листівка, Воронцов П. 1957

Fig. 25. Stalingradskaya waterfront (modern-day is Nezalezhnosti waterfront). Postcard, Vorontsov P. 1957

Рис. 26. Сучасний вигляд набережної Незалежності. 2023 р. Фото Я. Гасинець

Fig. 26. Modern view of Nezalezhnosti waterfront. 2023. Photo by Ya. Hasynets

Ботанічна набережна

Найменша набережна м. Ужгород розташована між транспортним мостом біля Підзамкового парку і пішохідним мостом. У 1879 році, коли завершили будівництво стіни під пішохідним мостом, роботи з укріплення берегів вирішили продовжити в бік нинішньої філармонії. Як виглядала та кам'яна стіна, видно на світлині кінця ХІХ століття (Рис. 27). Пізніше її було укріплено і продовжено силами і коштами єврейської громади міста, яка взяла на себе цей обов'язок в обмін на дозвіл спорудити на березі річки синагогу (нинішню філармонію), неподалік від цієї кам'яної стіни (Рис. 28).

Рис. 27. Підпірна кам'яна стінка на початку сучасної Ботанічної набережної до будівництва синагоги (кінець ХІХ ст.). (Literati 2022b)

Fig. 27. A retaining stone wall at the beginning of the modern Botanicna waterfront before the construction of the synagogue (late 19th century) (Literati 2022b)

Рис. 28. Правий берег Ужа в районі сучасної Ботанічної набережної. Початок 1920-х рр. Поштова листівка (oldUngvár in old postcard 2002)

Fig. 28. The right bank of the Uzh near the modern Botanicna waterfront. Early 1920s. Postcard (oldUngvár in old postcard 2002)

Після Першої світової війни, коли територія сучасного Закарпаття за умовами Сен-Жерменського мирного договору стала частиною Чехословацької республіки, питання регуляції правого берега Ужа постало знову. Роботи розпочали в 1923 році, й тривали вони до 1939 року. Єдину частину берега тоді так і не встигли врегулювати –

нинішню Ботанічну набережну. Місто виношувало плани побудувати там променад аж до парку, але плани ці так ніколи й не було втілено в життя (Literati 2022c). Очевидно, в ці часи вздовж набережної було висаджено дерева *Populus nigra var. italica*, оскільки на світліні 1957 року вони виглядають як цілком сформовані (Рис. 29). Посадка дерев цього виду, ймовірно, була продиктована тим, що декілька екземплярів росло тут ще з XIX століття.

У серпні 1947 року на цій набережній відкрили дитячу залізницю. Поряд із філармонією (колишня синагога) облаштували першу станцію. У радянські часи вона носила назву «Піонерська», а у 1990-х роках змінила свою назву на «Молодіжну».

Зі створенням у 1945 році Ужгородського університету було прийнято рішення і про створення ботанічного саду, для чого виділено територію площею 4,5 га на правому березі р. Уж по вул. Ольбрахта, 6, що прилягала до набережної. У 1946 році розпочалось формування ботанічного саду, що й визначило надалі назву цієї набережної як Ботанічної. У 2012–2013 роках потужні вікові пірамідальні дерева тополі вздовж набережної з незрозумілих причин спочатку було кроновано, а пізніше видалено (Рис. 30).

Рис. 29. Ботанічна набережна. Поштова листівка, Воронцов 1957

Fig. 29. Botanichna waterfront. Postcard, Vorontsov 1957

Рис. 30. Сучасний вигляд Ботанічної набережної, 2023 р. Фото Я. Гасинець

Fig. 30. Modern view of Botanichna waterfront, 2023. Photo by Ya. Hasynets

Студентська набережна

На правому березі Ужа, нижче транспортного мосту ім. Т. Масарика, розташована Студентська набережна. Палац піонерів (тепер Палац дітей та юнацтва – ПаДіЮн) та наявність великої кількості студентських гуртожитків визначили її назву. Ця набережна, яка є продовженням липової алеї набережної Незалежності, закінчується біля підвісного мосту Боздоського парку.

Після остаточної регуляції берега річки Уж у межах набережної Рошковича (Незалежності) у 30-х роках минулого століття аналогічні роботи продовжили в бік сучасної Студентської набережної, цим самим заклавши її основи (Рис. 31). Тут було висаджено дерева *T. cordata*, *T. × vulgaris* та *T. plathyphyllos*, а також *Populus nigra var. italica* (Рис. 32).

Нині деревні насадження Студентської набережної представлено дворядними посадками різних видів *Tilia* (серед них переважає *T. cordata*) та *Populus nigra var. italica* віком приблизно 60–70 років. У квітні 2022 року висаджено молоді дерева *T. cordata*.

Рис. 31. Регуляція берега в районі нинішньої Студентської набережної (кінець 1920-х – початок 1930-х рр.) (з фонду Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького)

Fig. 31. Regulation of the bank in the area of the present-day Studentska waterfront (late 1920s – early 1930s) (from the collection of the Transcarpathian Regional Local History Museum named after T. Lehotskyi)

Рис. 32. Сучасний вигляд Студентської набережної, 2023 р. Фото Я. Гасинець

Fig. 32. Modern view of Studentska waterfront, 2023. Photo by Ya. Hasynets

Висновки

Натепер у місті Ужгороді нараховується шість набережних: на лівому березі Ужа – Київська, Православна та Слов'янська, на правому – Ботанічна, Незалежності та Студентська.

Історія набережних тісно пов'язана з роботами з регулювання русла та укріплення берегів річки Уж. Набережні Київська, Православна, Незалежності, Ботанічну та Студентську в сучасному вигляді запроєктовано та створено у 20–30-х роках минулого століття (чехословацький період історії міста Ужгорода). Слов'янську

набережну створено наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ століття за радянського періоду.

Основу деревних зелених насаджень становлять: на Православній набережній – *Sophora japonica*, Київській набережній – *Aesculus hippocastanum*, *Tilia cordata* та *Populus nigra* var. *italica*, Слов'янській набережній – *Platanus acerifolia* та *Aesculus hippocastanum*, набережній Незалежності – різні види лип, Студентській набережній – різні види лип та *Populus nigra* var. *italica*, на Ботанічній набережній до 2012 року росли дерева *Populus nigra* var. *italica*.

- BESEGANYCH, I.V. (2023) Analiz dendroflory parku sanatoriiu «Kvitka polonyny» (Zakarpatska oblast). *Ukrainskyi zhurnal pryrodnychkykh nauk*, 6, 100–112 (in Ukrainian).
- BESEGANYCH, I.V., HASYNETS, Ya.S., KISH, R.Ya., SOIMA, A.D. (2023) Dendroflora naberezhnykh mista Uzhhoroda: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Biolohiia (Biolohichni systemy)*, 15(2), 201–213 (in Ukrainian).
- BESEGANYCH, I.V., HASYNETS, Ya.S., KISH, R.Ya., SOIMA, A.D., VAKERYCH, M.M. (2020a) Dereвно-chaharnykovy nasadzhenia mikroraionu «Malyi Galagov» m. Uzhhoroda – istoriia formuvannia ta suchasnyi stan. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod University. Series Biology*, 48, 56–71 (in Ukrainian). DOI: 10.24144/1998-6475.2020.48.56-71
- BESEGANYCH, I.V., HASYNETS, Ya.S., KISH, R.Ya., SOIMA, A.D., VAKERYCH, M.M. (2020b) Parky ta skvery istorychnoho mikroraionu «Malyi Galagov» m. Uzhhoroda. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod University. Series Biology*, 49, 7–35 (in Ukrainian). DOI: 10.24144/1998-6475.2020.49.7-35
- HASYNETS, Ya.S., BESEGANYCH, I.V., KISH, R.Ya., SOIMA, A.D., VAKERYCH, M.M. (2017) Dendroflora skveru pl. Shandora Petefi m. Uzhhoroda ta yii suchasnyi stan. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod University. Series Biology*. 42, 94–105 (in Ukrainian).
- FODOR, S.S. (1956) *Dendroflora Zakarpattia i puti yeio obohashcheniia*. Disertatsoia na soiskaniie zvaniia kandidata biologicheskikh nauk. Uzhhorod.
- HRANCHAK, I.M., PALOK, V.V. (1973) *Misto nad Uzhem: Istorychnyi narys*. Uzhhorod, Karpaty (in Ukrainian).
- KOBAL, Y. (2003) *Uzhhorod vidomyi ta nevidomyi*. Lviv, Svit (in Ukrainian).
- KOMPLEKSNAIA ZELENNAIA ZONA g. UZHGORODA (PROEKT BLAGOUSTROISTVA I OZELENENIIA) (1982) Uzhhorod.
- LITERATI, T.O. (2017a) *Uzhhorod. Nevyhadani istorii. Istoryko-kraieznavchi narysy*. Uzhhorod, Karpaty (in Ukrainian).
- LITERATI, T.O. (2017b) *Vtrachenyi Uzhhorod: yak miski naberezhnu nazvaly na chest zahybloho syna Miklosa Horti*. “Pro Zakhid”, 27.09.2017. Available from: <https://prozahid.com/content-51177-html/> (in Ukrainian).
- LITERATI, T.O. (2018) *Vtrachenyi Uzhhorod: zaliznychnyi mist i mala stantsiia*. “Pro Zakhid”, 29.05.2018. Available from: <https://prozahid.com/content-60974-html/> (in Ukrainian).
- LITERATI, T.O. (2020a) *Vtrachenyi Uzhhorod: istoriia budivli linhvistychnoi himnazii v tsentri mista*. “Pro Zakhid”, 29.05.2020. Available from: <https://zakkor.net/62870-vtracheniy-uzhgorod-storya-budvli-lingvstichnoyi-gmnazyi-v-centr-msta-foto.html> (in Ukrainian).
- LITERATI, T.O. (2020b) *Vtrachenyi Uzhhorod: yevreiskyi kvartal na naberezhnii*. “Pro Zakhid”. Available from: <https://prozahid.com/vtrachenyj-uzhhorod-ievrejskyj-kvartal-na-naberezhnij-foto/> (in Ukrainian).
- LITERATI, T.O. (2022a) *Vtrachenyi Uzhhorod: zhyttievi kartyny, pobacheni z mostu*. “Pro Zakhid”, 27.03.2022. Available from: <https://prozahid.com/vtrachenyj-uzhhorod-zhyttievi-kartyny-pobacheni-z-mostu-foto/> (in Ukrainian).
- LITERATI, T.O. (2022b) *Vtrachenyi Uzhhorod: rehuliatsiia livoho bereha Uzha*. “Pro Zakhid”, 10.05.2022. Available from: <https://prozahid.com/vtrachenyj-uzhhorod-rehuliatsiia-livoho-bereha-uzha-foto/> (in Ukrainian).
- LITERATI, T.O. (2022c) *Vtrachenyi Uzhhorod: rehuliatsiia pravoho bereha Uzha*. “Pro Zakhid”, 17.05.2022. Available from: <https://prozahid.com/vtrachenyj-uzhhorod-rehuliatsiia-pravoho-bereha-uzha-foto/> (in Ukrainian).
- OLDUNGVÁR IN OLD POSTCARD (2002-2012) Tatomyr 2002-2012, Available from: <http://ungvar.vox.com.ua>
- SOVA, P.P. (1937) *Proshloie Uzhgoroda: istoricheskiy ocherk*. Uzhhorod, Shkolnaia pomoshch.
- UZGHOROD – UZGOROD: Fotoalbom (1981) Kyiv, Mystetstvo (in Ukrainian).
- VOLOSHYN, O. (2023) *Uzhhorod u starovynnii lystivtsi. Fotoalbom*. Uzhhorod, Dva kolory (in Ukrainian).